

ЗАСНИВАЊЕ МЕЂУНАРОДНЕ НАДЛЕЖНОСТИ СУДОВА ПРЕМА СЕДИШТУ ПРАВНОГ ЛИЦА У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Дијана Марковић Бајаловић*

Анстракт: Домицил је општеприхваћена одлучујућа чињеница за одређивање међународне надлежности судова у упоредном законодавству. Домицил правног лица је место у коме се налази његово седиште. Постоје разлике у начину одређивања седишта правног лица (привредног друштва) у англосаксонском и континенталном праву. Док англосаксонско право прихвата теорију регистрованога седишта, према којој је седиште правног лица у месту које је регистровано у компанијском регистру, континентално право познаје статутарно и стварно седиште, као два различита појма.

Уредба ЕУ о надлежности и признању и извршењу одлука у грађанским и трговачким стварима прописује општу међународну надлежност судова држава чланица пред домицилу физичких и правних лица. Уредбом се на аутономан начин дефинише појам домицила привредног друштва, другог правног лица и удружења физичких и правних лица без својства правног лица, тако да укључује регистровано или статутарно седиште, место главне управе и главно место пословања. Судови држава чланица ЕУ су надлежни да суде ако се било које (макар једно) од ових места налази на територији неке од држава-чланица ЕУ, при чему се надлежност судова других држава-чланица може заснивати и на основу других критеријума предвиђених Уредбом. Појмови статутарног/регистрованога седишта, места главне управе и главног места пословања квалификују се у складу са правилима међународног приватног права државе форума, односно државе-чланице на чијој се територији нала-

* Редовни професор Правног факултета у Палама Универзитета у Источном Сарајеву.

зи неко од тих места. Комбинација аутономног дефинисања домицила правних лица и квалификације његових чинилаца према унутрашњем праву држава-чланица може довести до неуједначене примене Брисел I уредбе. Искључива надлежност судова држава-чланица ЕУ постоји ако привредно друштво, друго правно лице и удружење без својства правног лица имају седиште на територији неке од држава-чланица ЕУ, за спорове о њиховом оснивању, ништавости и престанку, као и за спорове о пуноважности одлука њихових органа. Приликом примене правила о искључивој надлежности, појам седишта одређује се у складу са правилима међународног приватног права држава-чланица, у циљу ужег тумачења појма седишта и избегавања сукоба надлежности. Те циљеве, међутим, није могуће остварити због различитог регулисања појма седишта у законодавству држава-чланица. Друго, разлике постоје и у погледу стварног домаћаја правила о искључивој надлежности, због тенденција у пракси судова појединих држава-чланица да се тим правилом обухвате и спорови о правним последицама ништавости оснивања и ништавости одлука органа друштва. Брисел I уредба допушта заснивање надлежности и на основу критеријума места пословања огранка, заступништва или другог пословног настана за спорове из њиховог пословања, али такође под условом да тужени има домицил на територији неке од држава-чланица ЕУ. Појмовима огранка, заступништво и други пословни настан се у примени Уредбе даје другачије значење од оног које имају у компанијском праву.

Судска надлежност за вођење главног стечајног поступка према Уредби ЕУ о стечајном поступку одређује се према критеријуму центра дужникових интереса, при чему је оборива претпоставка да дужник-правно лице има центар својих интереса у месту где се налази његово регистровано седиште. На лицима која покрећу главни стечајни поступак је терет доказа да се центар дужникових интереса налази у неком другом месту (држави).

Питање међународне надлежности судова појављује се у споровима са елементом иностраности у две ситуације: 1) када суд одређене државе коме је поднета тужба треба да одлучи да ли да прихвати своју надлежност у датој ствари или да се огласи ненадлежним и спор пропусти решавању од стране судова неке друге државе; 2) ако се пред домаћим судом захтева признање и извршење одлуке страног суда, када

је, између осталог, потребно утврдити да ли је страни суд био надлежан да решава дати спор (прецизније, да није постојала искључива надлежност домаћих судова у односној ствари). У складу са универзално прихваћеним правним правилом *Actor sequitur forum rei*, тужилац подноси тужбу суду места за које је предмет спора везан, а то је место где се налази тужени или ствар која се тужбом тражи. Међународна надлежност судова одређене државе увек постоји када тужени има свој домицил у тој држави (општа међународна надлежност).¹

Наизглед једноставно правило компликује се када треба утврдити где се налази домицил туженог. Проблеми постоје чак и приликом одређивања домицила физичких лица, због тога што се физичка лица могу краће или дуже време налазити на територији различитих држава, па се поставља питање да ли се променом места боравка мења и њихов домицил и под којим условима. Осим тога, постоје разлике у упоредном законодавству у начину одређивања домицила за пословно неспособна лица, па чак и за поједине категорије пословно способних лица (удате жене, нпр.).

У погледу домицила правних лица ситуација је још сложенија, због чињенице да правна лица немају материјалну целовитост као што је имају физичка лица, па је сасвим могуће да се правно лице (односно поједини његови делови) истовремено налазе у више различитих држава. Општеприхваћено правило у упоредном законодавству јесте да је домицил правних лица у њиховом седишту. Проблем настаје приликом одређивања појма седишта. Привредна друштва, као највише заступљена категорија правних лица, редовно имају седиште одређено у оснивачком акту и/или уписано у регистар државе у којој је правно лице основано – статутарно или регистровано седиште. Међутим, привредно друштво може обављати своју делатност у месту (држави) различитој од државе његовог статутарног, односно регистрованог седишта. Оно може истовремено обављати делатност у више различитих места (држава), када има формиране организационе делове без правног субјективитета – пословне јединице, огранке (*branch office*). Његови органи могу се налазити у једној држави, а делови имовине и запослени у другим државама. Све

¹ Ово правило се не примењује у случају када су се тужилац и тужени претходно споразумели да суд решава одређени суд или арбитража или се у односном спору примењују посебна правила о искључивој међународној надлежности домаћих судова заснованој према другим критеријумима, као што је место налажења непокретне ствари за спорове који имају за предмет непокретности, или спорови о статусу физичких и правних лица, када може постојати искључива надлежност судова одређене државе заснована према критеријуму домаћег држављанства, односно националности туженог.

наведено ствара проблеме код одређивања домицила привредних друштава и других правних лица и следствено, одређивања међународне надлежности судова.

1. Међународна надлежност судова према Брисел I уредби

Уредба Савета ЕУ бр. 44/2001 о надлежности и признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима (у даљем тексту: Брисел I уредба),² заменила је Бриселску конвенцију одговарајућег назива из 1968. године у односима између држава чланица ЕУ, преузимајући *grosso modo* њена решења.³ Међународна надлежност судова држава-чланица ЕУ у грађанским и трговачким стварима за спорове против лица домициларних у некој од држава-чланица уређена је одредбама чл. 2–24 Уредбе. Чланом 2 прописана је општа међународна надлежност судова држава-чланица ЕУ:

„1. Према овој уредби, лица домицилирана у држави-чланици, без обзира на њихову националност, биће тужена пред судовима те државе чланице.

2. На лица која нису држављани државе чланице у којој су домицилирана, примењиваће се правила која важе за лица са националношћу те државе.“

Домицил је основни критеријум за заснивање надлежности судова држава чланица ЕУ. Довољно је да лице има домицил у некој од држава чланица, да би се засновала надлежност судова те државе у спору у коме је то лице тужено. Националност лица није од значаја, јер ако неким случајем тужени нема националност државе у којој има домицил, његов правни положај, са аспекта одређивања међународне надлежности, уподобљује се правном положају лица која имају домицил у оној држави чију националност имају.

У материји која је обухваћена Уредбом, суд државе-чланице пред којим се постави питање међународне надлежности мора се управљати

² Council Regulation No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, O.J. L 12, 16.1.2001.

³ Изузетак је Данска, на коју се Брисел I регулатива изворно није примењивала. Државе-чланице ЕУ закључиле су са Данском посебну конвенцију на основу које се Брисел I примењује и на Данску, почев од 1.07.2007. године. У односима између држава чланица ЕУ и држава чланица Европске економске зоне (Швајцарска, Норвешка и Исланд) примењује се Лугано конвенција из 1988. године, која на готово идентичан начин уређује ову материју.

према њеним одредбама.⁴ Лица која имају домицил у некој од држава-чланица ЕУ биће тужена пред судовима те државе. Иако је у тексту члана 2 став 1 употребљен императивни глаголски начин,⁵ надлежност суда држава чланица може се засновати и према другим критеријумима на основу правила о посебној надлежности у чл. 5–7 Уредбе и на основу допунских правила о надлежности за спорове из уговора о осигурању, потрошачких уговора и уговора о раду у чл. 8–21 Уредбе, али само под условом да тужени има свој домицил на територији неке од држава-чланица ЕУ. Тада тужилац може бирати хоће ли поднети тужбу суду државе у којој тужени има свој домицил или суду државе који је надлежан према неком од алтернативних критеријума наведених у чл. 5–21 Уредбе. Од општег правила о надлежности према домицилу одступиће се, међутим, уколико се ради о споровима у којима постоји искључива надлежност суда државе-чланице заснована према критеријумима наведеним у члану 22 Уредбе или ако су странке у спору уговориле надлежност суда неке од држава-чланица, у складу са чл. 23 и 24.

1.1. Домицил правног лица

Специфичност је Уредбе што се њоме прописују аутономна правила о одређивању домицила за привредна друштва, друга правна лица и удружења физичких и правних лица без својства правног лица (у даљем тексту: правна лица) ⁶ у чл. 59 и 60 Уредбе. У складу са чланом 60, за сврхе примене Уредбе, домицил правног лица је место у коме то лице има своје статутарно седиште, главну управу или главно место пословања. У тумачењу појма домицила, суд државе-чланице полази од члана 60 Уредбе, али појмове статутарног седишта, главне управе и главног места пословања правног лица квалификује у складу са правилима свога националног права, сагласно члану 59 став 1 Уредбе:

„У циљу утврђивања да ли је странка домицилирана у држави пред чијим судом је покренут поступак, суд примењује своје унутрашње право.“

⁴ U. Magnus, P. Mankowski, *Brussels I Regulation*, Sellier, 2007, c. 21.

⁵ У енглеској верзији Уредбе користи се израз „shall be sued“, у немачкој „sind zu verklagen“, у „хрватској „суди се“.

⁶ Редактори Уредбе имали су пре свега у виду поједине форме друштава лица, која у неким државама-чланицама немају својство правног лица, као нпр. *partnership* енглеског права, *offene Handelsgesellschaft* немачког права, или *società semplice* италијанског права.

Наведено значи да је суд државе чланице дужан да се огласи надлежним у спору по тужби која му је поднета против туженог правног лица, уколико се било које од места наведених у члану 60 Уредбе налази на територији односне државе. Тиме се проширује појам домицила правног лица како је одређен у националним законодавствима држава-чланица, која се махом опредељују за један од наведених критеријума, дајући предност регистрованом или стварном седишту. Међутим, одговор на питање да ли тужени има статутарно седиште, главну управу или главно место пословања на домаћој територији суд државе-чланице даје на основу правила свог унутрашњег права. Правила о седишту су редовно садржана у компанијским, трговачким или грађанским законима. Неуобичајена комбинација аутономног дефинисања појма домицила правног лица и квалификације појединих врста домицила према националном праву држава-чланица оставља простор за различито тумачење појмова статутарног, односно регистрованог седишта, места главне управе и главног места пословања и консеквентно, неусаглашену примену Брисел I уредбе од стране судова држава-чланица. Па ипак, такво решење било је изгледа прихватљивије него друга алтернатива – да се Уредбом стриктно дефинише појам домицила правног лица, јер би то неминовно водило избору између теорије регистрованог седишта и теорије стварног седишта, за шта у време доношења Уредбе услови нису били сазрели.⁷ Осим тога, алтернативним одређивањем домицила умањена је, иако не сасвим искључена, могућност негативног сукоба надлежности, односно оглашавање судова двеју или више држава ненадлежним због тога што унутрашње право тих држава различито дефинише појам седишта правног лица.⁸ Ако, на пример, немачки суд коме је тужилац прво поднео тужбу нађе да тужено привредно друштво нема стварно седиште на територији Немачке и одбаци тужбу, још увек постоји могућност да ће холандски суд прихватити надлежност, јер је компанија регистрована

⁷ За главне карактеристике теорија стварног и регистрованог седишта видети: Т. Јевремовић-Петровић, *Државна припадност, lex societatis и седиште привредног друштва*, Правни живот, бр. 11/2010, стр. 155–176; Д. Марковић-Бајаловић, *Сукоб закона о привредним друштвима*, Правни живот бр. 11/2013, стр. 143–157.

⁸ Управо таква је била ситуација у време важења Бриселске конвенције. У складу са чланом 53 ст. 1 те конвенције, општа међународна надлежност одређивала се према седишту правног лица, при чему је суд појам седишта квалификовао у складу са својим правилима међународног приватног права. Било је могуће у пракси да се суд државе која прихвата теорију стварног седишта огласи ненадлежним због тога што привредно друштво има на територији те државе само регистровано седиште, те да се, затим, и судови државе у којој тужени има стварно седиште огласе ненадлежним, због тога што тужено привредно друштво нема регистровано седиште у тој држави, а она прихвата теорију регистрованог седишта.

у Холандији, или да ће суд Велике Британије пристати да суди, јер се место пословања компаније налази у Великој Британији. Коначно, алтернативно одређивање домицила доноси тужиоцу погодност избора државе у којој ће поднети тужбу, у циљу смањења трошкова спора, утицаја на одређивање меродавног права (*forum shopping*) и др., под претпоставком да се статутарно седиште туженог и место главне управе или главно место пословања налазе у различитим државама. Мана алтернативног начина одређивања домицила правног лица у члану 60 Брисел I уредбе је што води могућности истовременог покретања више спорова против истог туженог пред судовима различитих држава-чланица. У таквом случају примениће се одредбе Уредбе које регулишу међународну литиспенденцију.⁹

Појам статутарног седишта познат је у правима већине држава-чланица ЕУ. То је место одређено оснивачким актом и уписано у јавни регистар.¹⁰ Права Велике Британије и Ирске познају, уместо тога, појам регистровано седиште.¹¹ За сврхе примене Уредбе, појам регистровано седиште изједначен је са појмом статутарно седиште. Штавише, уколико правно лице нема регистровано седиште, јер прописи о инкорпорацији дозвољавају оснивање без регистрације седишта, узмеће се у обзир место где је оно инкорпорисано, или место где је основано.¹²

Место главне управе је место из кога се управља друштвом. Назива се још и стварно седиште. Одређивање тог места је фактичко питање, због чега може врло лако довести до контроверзи. Немачка правна теорија и судска пракса стоје на становишту да се стварно седиште одређује на основу објективног критеријума испољавања радњи управљања друштвом. Радње управљања друштвом су акти пословодства: издавање обавезујућих налога, координација и надзор над подређеним деловима друштва. Те радње се, по правилу, врше у месту где своје надлежности извршава орган друштва надлежан за пословодство – управа, било да је

⁹ Чл. 27–30.

¹⁰ Magnus, Mankowski, *op.cit.*, стр. 703.

¹¹ У праву Вел. Британије седиште компаније се не одређује у њеном статуту, већ су оснивачи компаније дужни да приликом подношења пријаве за упис компаније у регистар наведу и адресу места у коме се компанија службено налази. То место не мора се поклапати са стварним седиштем компаније, које се може налазити у неком другом месту, па чак и у иностранству. Судски акти могу се пуноважно достављати компанији на адресу њеног регистрованог седишта, без обзира што своје пословање обавља изван Велике Британије и у тој земљи је присутна само на папиру. J.G. Collier, *Conflict of Laws*, Cambridge University Press, 2001, стр. 82–83.

¹² Чл. 60 ст. 2 Уредбе. За појам домицила компаније у праву Вел. Британије вид. Collier, *op. cit.*, стр. 57–58

реч о инокосном или колективном органу. Стварно седиште је место где се управа друштва стварно налази. Ако се управа налази на више места, одлучујуће је место где се налази главна управа (нпр. место где се налази канцеларија генералног директора, а не место неког од чланова извршног одбора директора).¹³ Слично становиште заузима и британско право, које добро илуструје случај *Rewia*.¹⁴ У спору је на страни туженог била компанија чија се сва имовина састојала од једног брода. Компанија је била основана у Либерии и тамо је имала регистровано седиште. Директори компаније су се налазили у Хамбургу, где су одржавали своје састанке, а бродом су непосредно управљали агенти из Хонг Конга. Агенти компаније имали су пуну слободу у свакодневном вођењу послова. Међутим, њихове активности су биле подвргнуте контроли директора у Немачкој, који су издавали неопходне налоге агентима. Крајња контрола обављала се из Немачке, те је британски суд стао на становиште да се стварно седиште компаније налази у тој земљи.

Одређивање главног места пословања је такође фактичко питање. Главно место пословања може се поклапати са местом где се налази главна управа, али то не мора увек бити тако, као што врло добро илуструје управо описани случај *Rewia*, код кога је главно место пословања неспорно било у Хонг Конгу. Мишљења су у погледу критеријума за одређивање главног места пословања подељена. У теорији се износи становиште да је то место у коме се или из кога се обавља главнина пословања.¹⁵ Судови Велике Британије су другачијег гледишта. Довољно је да компанија обавља део свог пословања на територији Велике Британије, који не мора бити значајан ни по обиму, нити за остваривање њених циљева, да би суд закључио да је испуњен услов за заснивање његове надлежности према критеријуму места пословања компаније.¹⁶

1.2. Место пословања

Брисел I уредба дозвољава заснивање надлежности суда државечланице према месту пословања огранка, заступништва или другог по-

¹³ S. Leible, J. Reichert, *Münchener Handbuch des Gesellschaftsrecht, Band 6 – Internationales Gesellschaftsrecht*, München 2013, стр. 25–26.

¹⁴ 1991, 2 Lloyd's Rep 325. Наведено према: P. Stone, *EU Private International Law*, Edward Elgar Publishing, 2006, стр. 63.

¹⁵ *Ibidem*. Такође и М. Станивуковић, М. Живковић, *Међународно приватно право*, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 131.

¹⁶ A. Mayss, *Principles of Conflict of Laws*, Лондон, 1999, стр. 15.

словног настана у споровима који произлазе из њиховог пословања. Услов је и у овом случају да тужени има свој домицил у некој од држава-чланица ЕУ, одређен у складу са чланом 2 Уредбе.¹⁷ *Stricto sensu*, на основу критеријума места пословања не може се заснивати надлежност у споровима против привредних друштава, других правних лица и удружења без својства правног лица чији домицил се налази изван територије држава чланица ЕУ, односно која немају своје статутарно седиште, место главне управе и место главног пословања на територији неке од држава чланица.

Према мишљењу у теорији, место пословања огранка, заступништва или другог пословног настана не може се поистоветити са главним местом пословања у смислу члана 60 став 1 тач. ц) Уредбе.¹⁸ У пракси, ипак, може доћи до заснивања надлежности судова држава-чланица само на основу чињенице да тужени има огранак на територији неке од држава-чланица ЕУ. До тога може доћи у две ситуације: 1) ако суд државе-чланице тумачи појам главног места пословања, супротно израженом теоријском мишљењу, тако да укључује свако место пословања и 2) ако суд утврди да тужени нема домицил на територији неке од држава-чланица ЕУ, али се затим огласи надлежним по месту пословања огранка на основу правила унутрашњег права о међународној надлежности. Како је напред указано, испуњеност критеријума из члана 60 Уредбе, судови држава-чланица утврђују применом правила свога унутрашњег права или права друге државе-чланице, зависно од тога да ли суд пође од тога да се статутарно седиште, место главне управе или главно место пословања налазе на територији државе форума или на територији неке друге државе-чланице. Ако се питање решава по праву државе која појам главног места пословања широко тумачи, тако да укључује и место пословања огранка или другог пословног настана, као што је случај, на пример, са правом Велике Британије, суд ће извести закључак да тужени има домицил на територији неке од држава чланица ЕУ у смислу члана 2 Уредбе. Даље, суд ће се огласити надлежним и када утврди да тужени нема домицил на територији држава-чланица ЕУ, ако правила унутрашњег права државе форума дозвољавају заснивање међународне надлежности суда на основу чињенице да тужени има огранак или други пословни настан на домаћој територији.

Потребно је нагласити да су појмови огранак, заступништво или други пословни настан аутономни правни појмови. Они су, посебно тре-

¹⁷ Чл. 5 тач. 5 Брисел I уредбе.

¹⁸ Magnus, Mankowski, *op. cit.*, стр. 222.

ба нагласити, шири од појма огранка, односно пословне јединице без својства правног лица у смислу компанијског права.¹⁹ Суд правде ЕУ истакао је да судови држава-чланица треба да тумаче појмове употребљене у Уредби имајући у виду њене циљеве и начела, као и циљеве оснивачког уговора ЕУ. Појмови употребљени у члану 5 тач. 5 захтевају тумачење које ће бити заједничко за судове свих држава-чланица и који ће допринети остваривању зацртаних циљева. У складу са тим, Суд правде је дефинисао огранак, заступништво или пословни настан као место пословања, које има изглед сталности, као што је продужена рука родитељског ентитета, које има управу и материјално је опремљено да води послове са трећим лицима, тако да трећа лица, иако знају да ће у случају потребе постојати правна веза са родитељским ентитетом, не морају да послују директно са њим.²⁰ У складу са том дефиницијом, зависно друштво са својством правног лица може представљати огранак у смислу члана 5 тач. 5) Уредбе, ако зависно друштво иступа под истим пословним именом и са истом управом, закључује и води послове у његово име и наступа као продужена рука матичног друштва.²¹ Ипак, у већини случајева зависно друштво закључује уговоре у своје име, па ће једино оно бити пасивно легитимисано, а питање постојања огранка контролног друштва се неће ни поставити. Супротно од тога, чак и када два привредна друштва уопште нису повезана капиталним учешћем, али конкретни односи између њих указују да постоји однос економске зависности и субординације, то је довољан основ за извођење закључка о постојању пословног настана.²² Тако, на пример, ако између два привредна друштва постоји закључен уговор о франшизингу, седиште франшизата могло би се сматрати огранком даваоца франшизе, уколико би франшизат био овлашћен да неке послове обавља у име даваоца франшизе. У погледу огранка без својства правног лица не поставља се услов да буде регистрован у компанијском регистру државе у којој обавља пословање. С друге стране, ако је регистрован, али не обавља своју функцију, чињеница регистрације неће бити довољна за заснивање надлежности, јер Уредба поставља као услов да спор потиче из пословања огранка. Из тог истог разлога, огранак без својства правног лица који нема правни капацитет

¹⁹ За језичко тумачење појма пословни настан (на енгл. „establishment”), вид. М. Станивуковић, *Тачке везивања за комерцијална правна лица у међународном приватном праву*, Правни живот, бр. 1272003, стр. 433–451.

²⁰ *Somafer SA v. Saar Ferngas AG*, slučaja 33/78, 1978, ECR 2183.

²¹ *SAR Schotte GmbH v. Parfums Rothschild SARL*, slučaja 218/86, 1987, ECR 819, O.J. C 2, 6.01.1988.

²² *Magnus, Mankowski, op.cit.*, стр. 224.

да ступа у послове са трећим лицима, не представља пословни настан у смислу члана 5 тач. 5.²³ Што се тиче трговачких заступника, од значаја је мера самосталности коју имају у обављању послова за свог принципала. Ако заступник самостално организује свој посао и не поступа по посебним налозима принципала, а нарочито ако је овлашћен да заступа више конкурентских клијената истовремено, неће испуњавати услове да буде сматран огранком за сврхе примене члана 5 тач. 5) Уредбе.

Правило Уредбе о надлежности на основу места пословања огранка омогућава заснивање надлежности у свим споровима у којима је могуће засновати надлежност према општем правилу о надлежности из члана 2 – то су спорови обухваћени пољем примене Брисел I Уредбе, у којима не постоји искључива надлежност суда одређене државе у складу са чланом 22 и уколико стране у спору нису уговориле надлежност суда одређене државе у складу са чланом 23. Због тога се у теорији ово правило назива „мала (минимизирана) општа надлежност“ или „квази-општа надлежност“.²⁴ Једини услов је да се ради о споровима који потичу из пословања огранка. Заснивање надлежности на основу места пословања огранка олакшава тужиоцев положај, јер му омогућује да тужи у држави у којој је настао и реализује се његов уговорни или други грађанскоправни однос са огранком привредног друштва. Тужилац ће се користити тим правилом у ситуацији када се огранак налази на територији државе у којој он има домицил, или му је покретање спора у тој држави из других разлога погодно (нпр. да би обезбедио примену ме-родавног материјалног права које њему више одговара, зато што се у тој држави налази имовина на којој се може спровести принудно извршење и сл.).

1.3. Примена правила унутрашњег права о међународној надлежности

Ако суд државе-чланице ЕУ, одређујући да ли постоји његова међународна надлежност у смислу чл. 2 Уредбе, нађе да тужени нема домицил на територији те државе, он даље може да примени правила унутрашњег права о надлежности судова (*lex fori*), како би се, евентуално, огласио надлежним, само под условом да утврди да тужени нема

²³ OLG Düsseldorf, наведено према Magnus, Mankowski, *op.cit.*, стр. 227.

²⁴ *Ibidem*, стр. 219.

домицил ни на територији неке друге државе-чланице ЕУ, јер га на то обавезује чл. 4 ст. 1 Брисел I уредбе. Судови ЕУ имају прилично сложен задатак приликом решавања овог питања, јер су дужни у таквом случају да појмове статутарног седишта, места главне управе и главног места пословања квалификују у складу са правилима међународног приватног права других држава-чланица,²⁵ која се веома разликују по том питању. То значи да се суд мора ослањати на законодавство, судску праксу и правну теорију других држава-чланица како би утврдио да ли тужено правно лице на њиховој територији има статутарно седиште, место главне управе или главно место пословања. Наведено решење је већ изазвало проблеме у практичној примени.²⁶ Када је реч о домицилу туженог у некој трећој држави (држава која није чланица ЕУ), суд га утврђује примењујући сопствена правила међународног приватног права, јер је то питање изван поља примене Брисел I уредбе,²⁷ па се квалификација правних појмова врши на основу унутрашњих правила државе форума – квалификација *lex fori*.

1.4. Искључива надлежност према седишту правног лица

Одредбе о општој међународној надлежности судова држава-чланица не примењују се у споровима у којима је предвиђена искључива надлежност суда неке од држава-чланица у складу са чл. 22 Уредбе. За тему овог рада од значаја је правило према коме је суд државе-чланице у коме правно лице има своје седиште искључиво надлежан да решава спорове о пуноважности његовог оснивања, ништавости или престанку, као и о пуноважности одлука њихових органа.²⁸ Треба нагласити да се за сврхе примене одредбе чл. 22 Уредбе појам седишта квалификује на основу правила међународног приватног права државе форума. Одступање од алтернативног начина одређивања домицила, предвиђеног у чл. 60 Уредбе, учињено је како би се обезбедило да суд само једне државе буде искључиво надлежан за наведене категорије спорова.²⁹ Међутим, такав резултат не мора нужно да буде постигнут, јер се може претпостави-

²⁵ Чл. 59 ст. 2 Брисел I уредбе.

²⁶ *Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of the Council regulation (EC) 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, COM/2009/ 0174final, тач 3.8.2.

²⁷ Magnus, Mankowski, *op. cit.*, стр. 701.

²⁸ Чл. 22 ст. 1 тач. 2 Брисел I уредбе.

²⁹ Magnus, Mankowski, *op. cit.*, стр. 356.

ти да ће у судови прибећи квалификацији појма седишта по домаћем праву, а разлике у начину одређивања седишта привредног друштва још увек постоје, без обзира на најновије тенденције ка општем прихватању концепта регистрованог седишта у државама-чланицама ЕУ.³⁰ Примера ради, према Закону о грађанској надлежности и пресудама Велике Британије, за сврхе заснивања надлежности британског суда, сматра се да компанија има седиште на британској територији ако има своје регистровано седиште или неку другу службену адресу на територији Вел. Британије, или се главна управа или контрола над компанијом врши са територије те државе.³¹

Иако се Уредбом експлицитно не прописује да се правило о искључивој надлежности из чл. 22 односи и на ситуације када суд нађе да се седиште туженог налази на територији државе која није чланица ЕУ, теорија је става да је опортуно примењивати га и у том случају. На тај начин водило би се рачуна о коегзистенцији и међусобном уважавању правних поредака различитих држава, без обзира на то да ли су те државе чланице исте међународне организације или нису.³²

Опредељење да се наведене категорије спорова ставе у искључиву надлежност суда државе у којој правно лице има своје седиште утемељено је у чињеници да се наведена питања редовно решавају према материјалноправним правилима државе седишта, као *lex nationalis*, што ће значити да ће суд који је искључиво надлежан примењивати материјалноправна правила свог унутрашњег права, која најбоље познаје. Друго, правне последице судских одлука у тој врсти спорова региструју су у судском или другом регистру државе седишта. Регистрација је поједностављена ако се спроводи на основу одлуке суда државе седишта, јер одлука не треба да пролази кроз процедуру признања.

Остаје отворено питање домашаја чл. 22 тач. 2 са аспекта врсте спорова на које се примењује правило о искључивој надлежности. Европски суд је склон рестриктивном тумачењу, па је тако нашао да се у погледу спорова између привредног друштва и његових чланова за повраћај више плаћених дивиденди и других исплата компаније својим акционарима, извршених на основу незаконите одлуке органа компаније, надлежност суда не одређује на основу члана 22, већ на основу општих правила о надлежности утврђених у члану 2 Уредбе.³³ С друге стране, ен-

³⁰ Вид. Марковић-Бајаловић, *op. cit.*

³¹ Sec. 42(3) *Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982*.

³² Magnus, Mankowski, *op. cit.*, стр. 349.

³³ *Powell Duffryn v. Petereit*, C-214/89, 1992, ECR I-1745. Реч је о прелиминарном мишљењу Суда правде донетом по захтеву немачког суда у вези са применом Бриселске конвенције из 1968, која је садржала одговарајуће решење о општој и искључивој надлежности као и Брисел I уредба.

глески Апелациони суд заузео је становиште да се правила о искључивој надлежности протежу и на спорове о садржини и последицама одлука органа компаније, а не само на питање њихове пуноважности.³⁴

Што се тиче искључиве надлежности суда државе седишта за спорове о престанку правног лица, тим правилом нису обухваћени стечајни поступци, јер су они експлицитно искључени из поља примене Брисел I уредбе.³⁵ Правило се примењује на поступке ликвидације солвентног привредног друштва,³⁶ спорове по тужби члана друштва за престанак друштва или спорове поверилаца друштва чије је потраживање оспорено у поступку добровољне ликвидације.³⁷

2. Уредба Савета ЕУ о поступку стечаја

Уредбом Савета ЕУ 1346/2000 о поступку стечаја³⁸ прописано је да се међународна надлежност суда за покретање главног стечајног поступка одређује на основу посебне тачке везивања – места где су лоцирани дужникови интереси. Када се стечај води над привредним друштвом или другим правним лицем, постоји оборива правна претпоставка да се центар дужникових интереса налази у држави у којој то лице има своје регистровано седиште.³⁹ Такво решење је у интересу правне сигурности, јер повериоци, који редовно покрећу стечајни поступак, на једноставан начин могу да одреде у којој јурисдикцији треба поднети предлог за његово отварање. Терет доказа да је центар дужникових интереса у некој другој држави, а не у држави регистрованог седишта, лежи на подносиоцу предлога за отварање стечајног поступка. Утврђивање центра дужникових интереса је фактичко питање за суд, који узима у обзир различите факторе: где је смештена главнина имовине дужника, где је лоцирана главнина поверилаца, чињеница да је друштво над којим се покреће стечајни поступак контролисано од стране друштва из неке друге државе и др.⁴⁰

³⁴ *Grupo Toras v. Al-Sabah*, 1996, 1 Lloyd's Rep 7 (CA).

³⁵ Чл. 1 ст. 2 тач. б).

³⁶ Collier, *op.cit.*, с. 153.

³⁷ Magnus, Mankowski, *op.cit.*, стр. 358.

³⁸ *Council Regulation (EC) No. 1346/2000 of 29 May 2000 on insolvency proceedings*, O.J. L 160, 30.06.2000.

³⁹ Чл. 3 ст. 1 Уредбе о поступку стечаја.

⁴⁰ Stone, *op. cit.*, стр. 445.

Закључак

Домицил је одлучујућа чињеница за одређивање међународне надлежности судова држава чланица ЕУ у грађанским и трговачким стварима, али појам домицила правног лица још увек није на јединствен начин дефинисан у праву ЕУ. Он се чак различито дефинише у оквирима једног истог правног акта. Брисел I уредба користи категорију домицила физичких и правних лица у функцији утврђивања опсега персоналне примене Уредбе и као критеријум за заснивање опште међународне надлежности судова држава-чланица ЕУ. Домицил правног лица се Уредбом аутономно уређује, тако што се састоји од три категорије које се у унутрашњом законодавству држава-чланица користе за одређивање седишта правног лица: статутарно или регистровано седиште, место главне управе и главно место пословања. Правно лице има домицил на територији неке државе чланице ЕУ и оно може бити тужено у грађанским и трговачким стварима пред судовима тих држава, уколико се макар једна од наведених категорија појма домицила налази на територији неке од држава-чланица ЕУ. Компромис са дивергентним ставовима о седишту правног лица држава-чланица постигнут је тако што се појмови статутарног, односно регистрованог седишта, места главне управе и главног места пословања тумаче у складу са правилима међународног приватног права државе-чланице на чијој територији се односно место налази, што у пракси значи према *lex fori* или према праву неке друге државе-чланице, ако се ниједна од наведених категорија домицила не налази на територији државе форума. Место пословања огранка, заступништва или пословног настана је допунски критеријум на основу кога се може засновати надлежност суда државе-чланице за спорове из пословних односа огранка. Овај критеријум се не може самостално користити, већ само ако је задовољен нужан услов правила о персоналној примени Уредбе – да тужени има домицил на територији неке од држава-чланица. Судови држава-чланица су искључиво надлежни да воде спорове о пуноважности оснивања, ништавости и престанку правног лица, као и о пуноважности одлука његових органа. У примени правила о искључивој надлежности судови држава-чланица појам седишта одређују у складу са правилима свог међународног приватног права (*lex fori*). Алтернативно одређивање домицила у овом случају је избегнуто, како би се сузила могућност настанка позитивног сукоба надлежности.

Уредба о поступку стечаја опредељује се за регистровано седиште као основни критеријум за одређивање међународне надлежности суда пред којим се води стечајни поступак. Иако се Уредбом номинално прописује друга категорија – центар дужникових интереса, на основу које се одређује надлежност стечајног суда за главни стечајни поступак, у пракси се она своди на регистровано седиште правног лица, јер је у погледу правних лица као субјеката стечаја прописана оборива правна претпоставка да је центар дужникових интереса у држави где је његово регистровано седиште. С обзиром на то да је терет доказа о супротном на повериоцима као подносиоцима предлога за отварање стечајног поступка, није реално очекивати да ће они често посезати за том могућности, имајући у виду сложеност доказивања чињенице где се налази стварни центар дужникових интереса.

ESTABLISHING INTERNATIONAL JURISDICTION UPON DOMICILE OF LEGAL PERSON IN EU LAW

Abstract: *Domicile represents generally accepted category for determining international jurisdiction in comparative law. Domicile of legal person is place where its seat is situated. There exist differences in the way of determining seat of legal person, i.e. company in Anglo-Saxon and continental legal systems. While the Anglo-Saxon law accepts the theory of registered seat, the continental law is familiar with the concepts of statutory and real seat, as two distinguished notions.*

The EU Regulation on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels I Regulation) regulates general international jurisdiction of the courts of the EU member states according to domicile of natural and legal persons. The concept of domicile of company, another legal person and association of natural and legal persons without legal personality in the Brussels I Regulation and it includes statutory, i.e. registered seat, place of main administration and main place of business. Courts of the EU member states will proceed if any of those places is situated on the territory of any member state, whereby jurisdiction of the member state court can be established also upon other criteria specified

in the Brussels I Regulation. Notions of statutory, i.e. registered seat, place of main administration and main place of business are qualified in accordance with rules of international private law of the state of the forum or of the member state on which territory those places are to be found. The combination of autonomous definition of the domicile of legal person and definition of its elements according to national law of member states can bring to different application of the Brussels I Regulation. The exclusive jurisdiction of the member states' courts exists if a company, another legal person or an association without legal personality has its seat within the territory of some of the EU member states, for disputes concerning its constitution, nullity and cessation, as well as for disputes relating to validity of decisions of its organs. When applying the exclusive competence rule, the notion of the seat is determined in accordance to the rules of international private law of the member state, with an aim to restrict definition of the seat and to avoid the conflict of jurisdictions. Those goals can not be accomplished because of differences in definitions of the notion of seat in laws of the member states. Secondly, there exist differences in interpretation of the coverage of the exclusive competence rule according to the matter of the dispute. There are tendencies in practice of the courts of some member states to interpret the rule in such a way that it covers also disputes related to legal consequences of the nullity of constitution, i.e. decisions of company's organs. Brussels I Regulation permits establishing jurisdiction also upon the criteria of the place of branch, agency and other business establishment for disputes arising from their operation, under condition that the defendant has his domicile within the territory of some of the EU member state. In the application of the Brussels I Regulation branch, agency and another business establishment are given different meaning compared to their meaning in company law.

Jurisdiction for the primary bankruptcy proceeding according to the EU Regulation on bankruptcy proceeding is determined according to the criteria of the centre of debtor's interests, whereas there is legal presumption that a debtor who is a legal person has a centre of his interests in place where his registered seat is found. It is the burden of persons starting the bankruptcy proceedings to prove that the debtor's centre of interests lies in some other place (state).